

Соціологічні дослідження соціальних структур

Робоча програма навчальної дисципліни (Силабус)

Реквізити навчальної дисципліни

Рівень вищої освіти	<i>Перший (бакалаврський)</i>
Галузь знань	<i>05 Соціально-поведінкові науки</i>
Спеціальність	<i>054 Соціологія</i>
Освітня програма	<i>Врегулювання конфліктів та медіація</i>
Статус дисципліни	<i>Нормативна</i>
Форма навчання	<i>заочна</i>
Рік підготовки, семестр	<i>4 курс, перший семестр</i>
Обсяг дисципліни	<i>5 кред. ЄКТС/150 годин: лекції 10 год., семінарські 8 год, самостійна робота 132 год</i>
Семестровий контроль/ контрольні заходи	<i>Екзамен, ДКР</i>
Мова викладання	<i>Українська</i>
Інформація про керівника курсу / викладачів	<i>Лектор і практичні: канд. соціолог. наук, доцент Єнін Максим Наїмович</i>
Розміщення курсу	Moodle КПІ імені Ігоря Сікорського https://do.ipk.kpi.ua/course/view.php?id=7567

Програма навчальної дисципліни

1. Опис навчальної дисципліни, її мета, предмет вивчення та результати навчання

Навчальна дисципліна спрямована на формування у студентів здатностей у використанні соціологічного підходу для аналізу соціально-класової структури в сучасному суспільстві; виявлення особливостей соціальних структур та нерівностей в різних історичних типах суспільства; формування наукових уявлень про соціальну структуру, соціальну стратифікацію, соціальну мобільність, канали соціальної мобільності; ознайомлення з ключовими методологічними підходами до аналізу соціальної стратифікації, емпіричними дослідженнями та теоретичними моделями сучасної класової теорії, сучасними науковими уявленнями про феномен середнього класу, його функціями в соціальній структурі; ознайомлення з соціологічними теоріями еліти, теоріями бідності; формування навичок використання отриманих знань на практиці.

Комунікація з викладачем можлива і заохочуватиметься на навчальних заняттях, а також в межах двох годин консультацій з викладачем, які проводяться за графіком, доступним на сайті кафедри соціології.

Відповідно до вимог ОПП **метою дисципліни** є формування у студентів здатностей:

- бути критичним та самокритичним (ЗК 4);
- діяти соціально відповідально та свідомо (ЗК 6);
- реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК 11).

Завданням дисципліни є формування таких результатів навчання:
знань про:

- соціальні зміни, що відбуваються в Україні та світі в цілому (ФК 3);
- соціальні причини та наслідки конфлікту (ФК 9).

уміння:

- використовувати понятійний апарат соціології в освітній, дослідницькій та інших сферах професійної діяльності (РН 1);
- обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури(РН 08).

Під час вивчення дисципліни здобувачі також зможуть:

- орієнтуватися в особливостях систем соціальної стратифікації та історичних типів нерівностей;
- порівнювати теоретичні моделі класів, що існують в сучасній соціології;
- порівнювати основні соціологічні теорії, що вивчають еліту;
- порівнювати основні соціологічні теорії бідності;
- на прикладі проведених соціологічних досліджень соціальних нерівностей розробляти власний дослідницький інструментарій зі збору інформації.

2. Пререквізити та постреквізити дисципліни (місце в структурно-логічній схемі навчання за відповідною освітньою програмою)

Пререквізити: ЗО 15 Загальна соціологія, ПО 10 Соціальна ідентичність та конфлікти в модерному соціумі ПО 15 Нерівності, конфлікти і соціальна справедливість, ЗО 12 Методологія, методи та технології соціологічних досліджень, ЗО 17 Соціальна статистика і демографія

Постреквізити: ПО 09 Соціологія організацій, управління та трудових конфліктів, ПО 19 Переддипломна практика, ПО 20 Підготовка кваліфікаційної роботи

3. Зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Соціальна стратифікація історичних типів суспільств.

Тема 1. Соціальна структура суспільства: сутність та компоненти

Тема 2. Соціальна стратифікація: сутність та актуальність вивчення

Тема 3. Соціальна стратифікація: ключові проблеми до аналізу

Тема 4. Соціальна стратифікація в різних історичних типах суспільства

Тема 5. Стратифікація в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві: ключові тенденції

Тема 6. Класова теорія К. Маркса і М. Вебера. Розвиток марксизму в теоріях залежного розвитку

Тема 7. Емпіричні дослідження та теоретичні моделі сучасної класової теорії

Тема 8. Середній клас: критерії ідентифікації, методологічні передумови аналізу та проблеми становлення і розвитку в Україні

Тема 9. Середній клас: життєві цінності та соціальна поведінка

Тема 10. Соціальна мобільність та відтворення стратифікаційної структури суспільства

Тема 11. Прекаріат в соціально-класовій структурі суспільства

Розділ 2. Еліта в системі соціальної структури.

Тема 12. Еліта як об'єкт соціологічного аналізу

Тема 13. Еліта і народні маси в суспільстві в традиційному та модерному типах суспільств.

Порівняльна характеристика Першого і Другого модерну

Тема 14. Еліта і народні маси в суспільстві Другого модерну

Тема 15. Інтелектуальна еліта в соціальній структурі. Особливості становлення та функціонування української еліти

Розділ 3. Бідність як соціальне явище. Соціальна політика.

Тема 16. Соціологічні підходи до вивчення бідності

Тема 17. Соціальна держава і соціальний захист: витоки, історія розвитку, сучасні тенденції.

Тема 18. Світові моделі соціальної політики. Держава загального добробуту.

3. Навчальні матеріали та ресурси

Для успішного вивчення дисципліни достатньо опрацювати навчальний матеріал, який викладається на лекціях, а також ознайомитись з літературою.

Основна література

Базова

1. Кутуєв П., Єнін М., Коржов Г. Класовий поділ і соціальна нерівність у незалежній Україні // Нариси новітньої історії України, 1991–2021; зб. ст. / ред. М. Мінаков, Г. Касьянов та М. Роджанські. Київ : Laurus, 2021. 344 с. Yuliya Yurchenko, Pavlo Kutuev, Hennadii Korzhov. Class Divisions and Social Inequality in Independent Ukraine // Mykhailo Minakov, Georgiy Kasianov, Matthew Rojansky (eds.). From «The Ukraine to Ukraine. A Contemporary History, 1991-2021». Ibidem-Verlag, Stuttgart 2021. 386 p.
2. Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються; Даймонд Дж.; КМ-Букс; 2023.
3. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
4. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.

Допоміжна

1. Білоус Є. В. Емпірична ідентифікація креативного класу в українському суспільстві // Український соціум. 2020. № 2 (73). С. 93–109.
2. Буткалюк В. Нерівність за умов економічної глобалізації: емпіричний соціологічний вимір // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2020. № 1. С. 66-85.
3. Єнін М. Безумовний базовий дохід // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Безумовний базовий дохід](https://vue.gov.ua/Безумовний_базовий_дохід)
4. Єнін М. Еліта // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Еліта>
5. Єнін М. Н., Черних Г. А. Бідність // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Бідність>
6. Єнін М., Кухта М. Соціальний статус // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Соціальний статус](https://vue.gov.ua/Соціальний_статус)
7. Єнін М. Н. Еліти і маси в суспільстві Другого Модерну // Вісник Харківського Національного Університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2010. С. 50–55.
8. Єнін М. Н. Формування інтелектуальної еліти в суспільстві Другого Модерну: проблеми та перспективи // Грані. 2010. № 1. С. 71–76.
9. Єнін М., Коржов Г., Василюк О. Розвиток демократії в Україні: глобальні виклики та необхідність інституційного перезавантаження // Ідеологія та політика. 2023. №1 (23). С. 219–240.
10. Коваль О.П., Власенко Р.В. Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу // Український соціум. 2023. №3 (86). С. 126–136.

11. Колот А. М., Герасименко О. О. Безумовний базовий дохід у дзеркалі нової соціоекономічної та епідеміологічної реальності // Демографія та соціальна економіка. 2022. №1 (47). С. 103–124.
12. Коржов Г., Єнін М. Кібербезпека в умовах цифрової нерівності: до постановки соціологічної проблеми // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ; Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. №3 (63). С. 17–27.
13. Курбет О. П. Теоретичні підходи до визначення середнього класу та зарубіжний досвід його формування // Український соціум. 2024. № 1-2 (88-89). С. 76–90.
14. Небрат В. В. Теоретичні джерела соціальної держави // Український соціум. 2023. №3. (86). С. 87–109.
15. Петрушина Т. Множинні чинники бідності у XXI ст. Методологічні аспекти // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2021. №1. С. 42–59.
16. Пікетті Тома. Капітал у XXI столітті / Тома Пікетті. Пер. з англійської Наталії Палій. К. : Наш Формат, 2016. 696 с.
17. Пиголенко І., Єнін М. Стратифікація соціальна // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Стратифікація_соціальна (дата звернення: 10.05.2023).
18. Пиголенко І., Єнін М. Соціальна мобільність // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Соціальна_мобільність (дата звернення: 6.05.2023).
19. Райт Е. Засади неомарксистського класового аналізу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2019. №1. С. 9–31.
20. WORLD INEQUALITY REPORT 2022. URL: https://wir2022.wid.world/website/uploads/2021/12/Summary_WorldInequalityReport2022_English.pdf

Навчальний контент

5. Методика опанування навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Лекційні заняття

№ з/п	Назва теми лекції та перелік основних питань (завдання на СРС)
1.	<p>Тема 1. Соціальна структура суспільства: сутність та компоненти</p> <p>Основні питання: Соціальна структура суспільства, соціальні інститути та соціальні організації. Соціальні спільноти: масові та групові. Соціальні статуси і соціальні ролі.</p> <p>СРС: Статусні символи, символи класового статусу (по І. Гофману).</p> <p>Література: Єнін, Кухта, 2022; Пиголенко, Єнін, 2023.</p>
2.	<p>Тема 2. Соціальна стратифікація: сутність та актуальність вивчення</p> <p>Основні питання: Сутність соціальної стратифікації. Теоретичне та практичне значення вивчення соціальної нерівності. Властивості стратифікації. Соціальна нерівність за умов економічної глобалізації.</p> <p>СРС: Прочитайте доповідь по стану нерівності міжнародної організації Oxfam у світі за 2022 рік (див. список літ). Зробіть презентацію (можна в команді до 3 чол.) за результатами доповіді та підготуйте до виступу на семінарі. Прочитайте прес-реліз швейцарського банку Credit Suisse «Звіт про глобальне багатство 2021» (див. список літ.). Підготуйте невеличку доповідь за основними тезами прес-релізу.</p> <p>Література: Буткалюк, 2020; WORLD INEQUALITY REPORT 2022; Пиголенко, Єнін, 2022.</p>
3.	<p>Тема 3. Соціальна стратифікація: ключові проблеми до аналізу</p> <p>Основні питання: Ключові підходи до аналізу соціальної стратифікації. Соціальна нерівність у теорії соціал-дарвінізму. Соціальна нерівність у функціональному підході. Соціальна нерівність у конфліктному підході. Форми соціальної стратифікації. Об’єктивні і суб’єктивні способи вивчення стратифікації. Децильний коефіцієнт, індекс Джині. Способи емпіричної фіксації критеріїв стратифікації.</p>

	<p>СРС: Зробіть огляд бази даних світової нерівності (World inequality database. URL: https://wid.world/wid-world/). Що являє собою ця база? Які дані доступні тут соціологам для аналізу (індикатори, країни, регіони)? Зробіть доповідь за результатами Ваших спостережень (2-5 хв.). Оберіть якийсь індикатор на вибір та порівняйте його значення між обраними Вами країнами. Соціальні нерівності у здоров'ї: головні підходи до вивчення.</p> <p>Література: Буткалюк, 2020; WORLD INEQUALITY REPORT 2022.</p>
4.	<p>Тема 4. Соціальна стратифікація в різних історичних типах суспільства</p> <p>Основні питання: Політична, економічна і професійна стратифікація. Історичні типи стратифікації (типологічна конструкція, розроблена професором Д. Грускі). Племінне суспільство. «Азійська» стратифікаційна система. Касти. Рабство. Стани. Класи. Етакратична система. Нерівність в СРСР.</p> <p>СРС: Прочитайте доповідь про нерівність у світі 2022, зроблену дослідницькою лабораторією WID. world. Які ключові щодо явища нерівності тенденції констатують автори? Підготуйте невеличку презентацію за результатами доповіді (до 4-8 слайдів).</p> <p>Література: Буткалюк, 2020; WORLD INEQUALITY REPORT 2022.</p>
5.	<p>Тема 5. Стратифікація в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві: ключові тенденції</p> <p>Основні питання: Інтелектуальний капітал як фактор стратифікації в постіндустріальному суспільстві. Освіта як чинник соціальної нерівності. Передумови для класового конфлікту в інформаційному (постіндустріальному) суспільстві. Зв'язок культурного та економічного капіталів за П. Бурдьє. Зростання нерівності всередині країн та між країнами. Відрив суперурбанізованих центрів від решти світу.</p> <p>СРС: Прогресивне оподаткування, його роль у механізмі розподілу індивідів на класи. Феномен втечі ТНК.</p> <p>Література: Коржов, Єнін, 2024; Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються; Даймонд Дж.; КМ-Букс; 2023.</p>

Семінарські (практичні) заняття

Основні завдання циклу семінарських (практичних) занять:

сформувані у студентів:

- вміння працювати з науковою літературою;
- приймати активну участь у дискусії;
- формулювати та відстоювати свою позицію;
- розробляти та представляти презентації з ключових тем.

№ з/п	Назва теми семінарів та перелік основних питань (завдання на СРС)
1.	<p>Тема 1. Соціальна структура суспільства: сутність та компоненти</p> <p>Основні питання: Соціальна структура суспільства, соціальні інститути та соціальні організації. Соціальні спільноти: масові та групові. Соціальні статуси і соціальні ролі.</p> <p>СРС: Статусні символи, символи класового статусу (по І. Гофману).</p> <p>Література: Єнін, Кухта, 2022; Пиголенко, Єнін, 2023.</p>
2.	<p>Тема 2. Соціальна стратифікація: сутність та актуальність вивчення</p> <p>Основні питання: Сутність соціальної стратифікації. Теоретичне та практичне значення вивчення соціальної нерівності. Властивості стратифікації. Соціальна нерівність за умов економічної глобалізації.</p> <p>СРС: Прочитайте доповідь по стану нерівності міжнародної організації Oxfam у світі за 2022 рік (див. список літ). Зробіть презентацію (можна в команді до 3 чол.) за результатами доповіді та підготуйте до виступу на семінарі. Прочитайте прес-реліз швейцарського банку Credit Suisse «Звіт про глобальне багатство 2021» (див. список літ.). Підготуйте невеличку доповідь за основними тезами прес-релізу.</p> <p>Література: Буткалюк, 2020; WORLD INEQUALITY REPORT 2022; Пиголенко, Єнін, 2022.</p>

3.	<p>Тема 3. Соціальна стратифікація: ключові проблеми до аналізу</p> <p>Основні питання: Ключові підходи до аналізу соціальної стратифікації. Соціальна нерівність у теорії соціал-дарвінізму. Соціальна нерівність у функціональному підході. Соціальна нерівність у конфліктному підході. Форми соціальної стратифікації. Об'єктивні і суб'єктивні способи вивчення стратифікації. Децильний коефіцієнт, індекс Джині. Способи емпіричної фіксації критеріїв стратифікації.</p> <p>СПС: Зробіть огляд бази даних світової нерівності (World inequality database. URL: https://wid.world/wid-world/). Що являє собою ця база? Які дані доступні тут соціологам для аналізу (індикатори, країни, регіони)? Зробіть невеличку доповідь за результатами Ваших спостережень (2-5 хв.). Оберіть якийсь індикатор на вибір та порівняйте його значення між обраними Вами країнами. Соціальні нерівності у здоров'ї: головні підходи до вивчення.</p> <p>Література: Буткалюк, 2020; WORLD INEQUALITY REPORT 2022.</p>
4.	<p>Тема 4. Соціальна стратифікація в різних історичних типах суспільства</p> <p>Основні питання: Політична, економічна і професійна стратифікація. Історичні типи стратифікації (типологічна конструкція, розроблена професором Д. Грускі). Племінне суспільство. «Азійська» стратифікаційна система. Касти. Рабство. Стани. Класи. Етакратична система. Нерівність в СРСР.</p> <p>СПС: Прочитайте доповідь про нерівність у світі 2022, зроблену дослідницькою лабораторією WID. world. Які ключові щодо явища нерівності тенденції констатують автори? Підготуйте невеличку презентацію за результатами доповіді (до 4-8 слайдів).</p> <p>Література: Буткалюк, 2020; WORLD INEQUALITY REPORT 2022.</p>

6. Самостійна робота студента

Самостійна робота здобувача включає:
 підготовка до аудиторних занять – 92 год;
 підготовка до домашньої контрольної роботи – 10 год;
 підготовка до екзамену – 30 год.
 Загалом – 132 год.

<p>Тема 6. Класова теорія К. Маркса і М. Вебера. Розвиток марксизму в теоріях залежного розвитку</p> <p>Основні питання: Проблема соціальної нерівності в традиційному суспільстві. Класова теорія К. Маркса і становлення стратифікаційної теорії. Розвиток марксизму в теоріях залежного розвитку. Теорія світової системи І. Валлерстайна. Розвиток теорії нерівності у М. Вебера.</p> <p>СПС: Неоліберальна глобалізація (по Д. Харві).</p> <p>Література: Коваліско, 2009. Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються; Даймонд Дж.; КМ-Букс; 2023.</p>
<p>Тема 7. Емпіричні дослідження та теоретичні моделі сучасної класової теорії</p> <p>Основні питання: Емпіричні дослідження 1930-х – 1970-х рр. Одномірні і багатомірні стратифікації. Суб'єктивні та престижні критерії стратифікації (Уорнер, Лант, Райсман). Політичні критерії стратифікації (підхід Ч. Р. Мілза). Багатокритеріальний підхід до стратифікації П. Сорокіна. Смерть класів в постмодерністській традиції. Класова схема Голдторпа (неовеберіанський підхід). Класова схема Еріка Оліна Райта (неомарксистський підхід). Класовий розподіл населення України (Європейська соціально-економічна класифікація).</p> <p>СПС: Прочитайте статтю О. Симончук про класовий розподіл населення України згідно з європейською соціально-економічною класифікацією. Яким є розподіл класових позицій в Україні, країнах Східної та Західної Європи? Якими є спільні та відмінні риси класової структури України, Східної та Західної Європи. Якою є динаміка класових ідентичностей населення України? Які класи і чому відрізняються вищим рівнем організованості та залученості до політичних процесів? Як це впливає на їх можливості колективної мобілізації? Як Ви думаєте,</p>

які зміни у класовій структурі України можна очікувати у зв'язку з війною через вимушену міграцію в 2022 році? Підготуйте таблицю з основним даними, опишіть їх та презентуйте на семінарському занятті. Прочитайте статтю Е. Райта «Як бути антикапіталістом сьогодні?». Які позитивні та негативні риси капіталізму відзначає Райт? Що являють собою 4 типи антикапіталістичних стратегій? Як Ви зрозуміли ідею «реальної утопії» Райта? Які чинники впливають на структуру класових відносин, за думкою Гошта Еспіна-Андерсена? Які виміри у своїй теорії нерівності виділяє Еспін-Андерсен?

Література: Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024; Курбет, 2024; Райт, 2019.

Тема 8. Середній клас: критерії ідентифікації, методологічні передумови аналізу та проблеми становлення і розвитку в Україні.

Основні питання: Критерії ідентифікації середнього класу (за Центром Розумкова). Методологія дослідження середнього класу Центром Разумкова. Методологічні передумови аналізу середніх класів. Функції середнього класу. Проблеми становлення і розвитку середніх класів в Україні.

СРС: Середній клас як ідеологема.

Література: Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024; Курбет, 2024.

Тема 9. Середній клас: життєві цінності та соціальна поведінка.

Основні питання: Життєві цінності середнього класу. Соціально-політичні цінності середнього класу. Соціальна поведінка. Громадська активність і готовність до асоціації та просування демократичних стандартів.

СРС: Населення із середніми доходами як основа формування середнього класу.

Література: Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024; Курбет, 2024.

Тема 10. Соціальна мобільність та відтворення стратифікаційної структури суспільства.

Основні питання: Поняття і місце соціальної мобільності в суспільному розвитку. Фактори соціальної мобільності. Типи соціальної мобільності. Соціальні ліфти та їх типи. Маргінальність, маргінали і люмпени.

СРС: Що таке соціальна мобільність? Чому соціальна мобільність є важливим процесом для суспільства? Якими є позитивні та негативні наслідки соціальної мобільності для індивіда і суспільства? Від чого залежить динаміка і характер соціальної мобільності? Які типи мобільності Вам відомі? Чому в скандинавських країнах децильний коефіцієнт є найнижчим.

Література: Пиголенко, Єнін, 2022. Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024.

Тема 11. Прекаріат в соціально-класовій структурі суспільства.

Основні питання: Поняття та історичні передумови формування прекаріату. Склад прекаріату. Риси прекаріату. Безумовний базовий дохід як рецепт покращення соціального становища людей найманої праці через поширення прекарної зайнятості.

СРС: Прекарізація: концептуальні основи, фактори і оцінки.

Література: Колот, 2022. Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024.

Тема 12. Еліта як суб'єкт управління і об'єкт соціологічного аналізу.

Основні питання: Методологічні підходи до визначення та аналізу еліти. Функції та структура еліти. Поняття репродукції, рекрутування та циркуляції еліти. Еліта і правлячий клас. Номенклатура як різновид еліти. Елітизм і демократія: ідеологічні розбіжності теорій.

СРС: Феномен олігархізації політичної влади в Україні.

Література: Єнін, 2023; Юрченко, Кутуєв, Єнін, Коржов, 2021.

Тема 13. Еліта і народні маси в традиційному та модерному типах суспільств. Порівняльна характеристика Першого і Другого модерну.

Основні питання: Еліта та народні маси у традиційному суспільстві. Еліта і народні маси в модерному соціумі. Порівняльна характеристика Першого і Другого Модерну. Глобалізація як феномен Другого Модерну і ослаблення функціональних можливостей національних еліт.

СРС: Концепція «суспільство ризику» в соціології.

Література: Єнін, 2023; Юрченко, Кутуєв, Єнін, Коржов, 2021.

Тема 14. Еліта і народні маси в суспільстві Другого модерну.

Основні питання: Суперечливі наслідки глобалізації на інститути ліберальної демократії. Криза класичних ідеологій і пом'якшення партійних ідеологічних розмежувань. Посилення

індивідуалістичних орієнтацій народних мас у суспільстві Другого Модерну. Фрагментація медіа-аудиторій.

СРС: Рухлива демократія доби Інтернету (по статті Бойко). Профспілки та асоціації роботодавців у перспективі соціальних класів (по статті О. Симончук).

Література: Єнін, 2023; Юрченко, Кутуєв, Єнін, Коржов, 2021.

Тема 15. Інтелектуальна еліта в соціальній структурі. Особливості становлення та функціонування української еліти.

Основні питання: Поняття інтелектуальної еліти, її сутнісні характеристики і функції. Соціальний конфлікт між інтелектуальною елітою і масами.

СРС: Становлення і розвиток вітчизняної політичної еліти в період незалежності, особливості української політичної системи. Класовий поділ і соціальна нерівність в Україні.

Література: Єнін, 2010; Білоус, 2020; Юрченко, Кутуєв, Єнін, Коржов, 2021.

Тема 16. Соціологічні підходи до вивчення бідності.

Основні питання: Бідність як сучасна проблема сучасності. Історія та підходи до вивчення бідності. Аналіз основних категорій та визначення критеріїв бідності. Методологічні аспекти концептуалізації та вимірювання бідності. Множинні чинники бідності.

СРС: Малозабезпеченість як системний бар'єр на шляху соціально-економічного розвитку.

Література: Єнін, Черних, 2024; Петрушина, 2021; Небрат, 2023. Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024.

Тема 17. Соціальна держава і соціальний захист: витоки, історія розвитку, сучасні тенденції.

Основні питання: Соціальна держава: витоки та ознаки. Соціальний захист і соціальна безпека. Історія розвитку соціального захисту та сучасні тенденції.

СРС: Становлення системи соціального захисту в Україні. Соціальна програми та вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи.

Література: Небрат, 2023; Коваль, 2023. Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024.

Тема 18. Світові моделі соціальної політики. Держава загального добробуту.

Основні питання: Класифікація держав загального добробуту. Шведська модель соціал-демократичної держави добробуту. Держава загального добробуту в соціально-орієнтованій ринковій економіці ФРН. Держава загального добробуту в США. Соціальна нерівність та здоров'я.

СРС: Формування соціальної політики ЄС. Основні ідеї, цілі, принципи та напрями соціальної політики ЄС.

Література: Небрат, 2023; Коваль, 2023. Українське суспільство в умовах війни, 2023, 2024.

Політика та контроль

7. Політика навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Опрацьовуючи навчальний матеріал дисципліни «Соціологічні дослідження соціальних структур, організацій та управління-1», студенти виконують завдання до семінарських занять, домашню контрольну роботу у формі творчого есе та здають усно екзамен (додатки до силабусу). Ці види робіт сприяють закріпленню та поглибленню теоретичних знань студентами з окремих тем модуля, розвивають навички самостійної роботи з першоджерелами, сприяють формуванню теоретичного соціологічного мислення та уяви.

Відвідуваність і виконання завдань

Студенту складно буде належно підготуватись до практичного заняття та екзамену, якщо буде пропускати лекції. Для студентів, які бажають продемонструвати відмінні результати навчання, активна робота на лекційних заняттях є необхідною. Однак відпрацьовувати пропущені лекції не потрібно.

Активна участь студента на практичних заняттях є обов'язковою. Рейтинг студента значною мірою формуватиметься за результатами його роботи на практичних (семінарських) заняттях. Кожне пропущене практичне заняття (незалежно від причин пропуску) знижує підсумковий рейтинг студента з дисципліни. Немає конкретної кількості пропущених практичних занять, які

потребуватимуть самостійного опрацювання студентом відповідних тем (виконання завдань) і додаткового спілкування з цього приводу з викладачем. Разом з тим, студент, який пропустив практичні заняття, може отримати низький рейтинг, який не дозволить допустити його до екзамену. В такому разі теми з пропущених семінарських занять мають бути обов'язково вивчені, а практичні завдання виконані. Контроль знань з пропущених тем (виконання завдань) відбуватиметься під час спілкування з викладачем за графіком консультацій (який буде узгоджено на початку семестру) або під час перерви у навчальному занятті. Студент, який виконає відповідні завдання (або відповідь на питання), отримуватиме відповідні бали до рейтингу залежно від якості відповідей (виконання завдання).

Студенти, які пропустили практичні заняття, можуть не допустити зниження підсумкового рейтингу, своєчасно (протягом семестру) опрацювавши відповідні теми і виконавши завдання, передбачені для пропущених занять. Не треба чекати наближення заліково-екзаменаційної сесії для відповідного спілкування з викладачем. Варто це робити як тільки студент буде готовий продемонструвати свої знання і навички з пропущених тем.

Теми і завдання для практичних занять передбачені силабусом, доступні з особистого кабінету студента в системі «Moodle» або «Кампус».

На лекціях та практичних заняттях допускається використання ноутбуків, смартфонів, письмових нотатків, але лише для цілей, зумовлених темою заняття і відповідним тематичним завданням. Відповідати на питання викладача, читаючи з екрану смартфона, ноутбуку, підручника чи нотаток не варто. Це характеризує рівень підготовки студента не з кращого боку. Відповіді студента можуть спиратись на підручні матеріали, але повинні бути вільними від читання тексту.

Форми роботи

Лекційні і семінарські заняття проводяться відповідно до вимог нормативно-методичних документів та рейтингової системи оцінювання знань студентів. На лекціях використовуються комп'ютерні презентації з висвітленням основних положень тем, з урахуванням тематики занять: з підручників, навчальних посібників та словників по соціології.

На семінарських заняттях студенти обговорюють тексти першоджерел та професійні коментарі щодо їх змісту. Семінарське заняття дає можливість оцінити, з одного боку, рівень підготовки до нього (виступ, участь в дискусії, висловлення власної думки), з іншого – засвоювати завдання модульного контролю. Результати роботи студента оцінюються викладачем згідно діючої бальної системи і свідчать про ефективність контролю роботи студента. Критеріями оцінювання виконання завдань семінарського заняття є: логічна послідовність відповіді; повнота розкриття кожного питання; аналітичність міркувань у відповіді; посилання на джерела; обґрунтованість особистих висновків.

Політика університету

Академічна доброчесність

Політика та принципи академічної доброчесності визначені у розділі 3 Кодексу честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Детальніше: <https://kpi.ua/code>. (інша необхідна інформація стосовно академічної доброчесності)

Норми етичної поведінки

Норми етичної поведінки студентів і працівників визначені у розділі 2 Кодексу честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Детальніше: <https://kpi.ua/code>.

8. Види контролю та рейтингова система оцінювання результатів навчання (PCO)

Поточний контроль: опитування за темою заняття, виконання завдань

Календарний контроль: проводиться двічі на семестр як моніторинг поточного стану виконання вимог силабусу.

Семестровий контроль: **екзамен**

Оцінювання та контрольні заходи

Рейтинг студента очної форми навчання складається з балів, які він отримує за:

- 1) Роботу на семінарських заняттях
- 2) ДКР
- 3) Екзамен
- 4) Заохочувальні бали

Розрахунок вагових балів

PCO з навчальної дисципліни складається з суми балів студента за усі виконані контрольні заходи протягом семестру.

1. Відповіді на семінарських заняттях.

Ваговий бал – 3 бали при відповіді на більшість питань. Максимальна кількість балів на всіх практичних заняттях дорівнює $r_{\text{сем}} = 5 \text{ балів} * 4 = 25 \text{ балів}$.

«відмінно» 5 бали – студент отримує при відповіді на більшість питань семінарського заняття. Відповідь вважається повною, якщо студент демонструє глибоке знання матеріалу, логічно і послідовно його викладає, дає обґрунтовані висновки, вільно оперує конкретними даними, переважно надає повні та аргументовані відповіді, висловлює власну позицію з дискусійних питань, демонструє ознаки теоретичного мислення та соціологічної уяви.

«добре» 4 бали – студент бере участь в обговоренні окремих питань плану семінарського заняття, демонструє хороший рівень знання матеріалу.

«задовільно» 3 бал – студент бере участь в обговоренні одного питання плану семінарського заняття або демонструє доволі поверхові знання, не демонструє власної позиції з обговорюваних проблем.

«незадовільно» 0 балів – студент не бере участь в обговоренні питань плану семінарського заняття.

2. ДКР. Ваговий бал – 25 балів.

ДКР передбачає усну або письмову відповідь на 3 питання, перелік яких наведений у додатку 1. За згодою з викладачем студент може написати творче есе (перелік тем у додатку 1).

Оцінювання відповіді на питання здійснюється за наступними критеріями:

«відмінно» – 23-25 балів – студент формулює точні дефініції, надає теоретично обґрунтовані аргументи щодо питання, демонструє власну аргументовану позицію;

«добре» – 19-22 балів – відображається сутність питання, але наявні неточності у відповіді;

«задовільно» – 15-18 балів – неповна відповідь, наявні суттєві помилки;

«незадовільно» – менше 12 балів – відсутня або некоректна відповідь.

3. Екзамен – 50 балів.

Екзамен передбачає соціологічний аналіз літературного твору з усною доповіддю та презентацією (додаток 2). Екзамен передбачає усні або письмові відповіді на 3 питання, перелік яких наведений у додатку 2. Опитування триває від 3 до 5 хвилин. Викладач може задавати будь-які питання зі списку, якщо підсумкові бали та оцінка викликають дискусії зі студентом. Підготовка до екзамену після отримання питань – не менше 30 годин.

Критерії оцінювання.

40-50 балів – студент відповідає на майже всі питання заліку, демонструє глибоке знання матеріалу, логічно і послідовно його викладає, дає обґрунтовані висновки, вільно оперує конкретними даними, висловлює власну позицію з дискусійних питань, демонструє ознаки теоретичного мислення та соціологічної уяви.

30-39 балів – студент відповідає на більшість питань заліку, демонструє хороший рівень знання матеріалу.

20-29 балів – студент відповідає на приблизно половину питань заліку, демонструє доволі поверхневі знання.

0-19 балів – студент відповідає лише на окремі питання заліку, не має власної позиції, допускає суттєві неточності.

Заохочувальні бали

Написання тез на конференцію – 5 балів.

Написання та публікація статті з проблеми, що вивчаються в рамках навчальної дисципліни у фаховому журналу не нижче категорії Б – 5-10 балів.

Участь у 2 турі Всеукраїнської олімпіади – 10 балів.

Активна робота на лекціях: участь у дискусіях над проблемними питаннями – 1-2 б.

Умови допуску до екзамену:

Умовою допуску студента до екзамену є отримання попередньої рейтингової оцінки не менше як 24 бали.

Студент отримує найвищий рейтинг, якщо бере активну участь на проведених семінарських заняттях, переважно надає повні та аргументовані відповіді, логічно їх викладає, висловлює власну позицію з дискусійних питань, демонструє ознаки теоретичного мислення та соціологічної уяви.

Студент може оскаржити оцінку викладача, подавши відповідну скаргу викладачу не пізніше наступного дня після ознайомлення студента з виставленою викладачем оцінкою. Скарга розглядатиметься за процедурами, встановленими університетом https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/downloads/Pologennia_apeliiacii.pdf.

Таблиця відповідності рейтингових балів оцінкам за університетською шкалою:

<i>Кількість балів</i>	<i>Оцінка</i>
100-95	Відмінно (А)
94-85	Дуже добре (В)
84-75	Добре (С)
74-65	Задовільно (Д)
64-60	Достатньо (Е)
Менше 60	Незадовільно (FХ)
Не виконані умови допуску	Не допущено (F)

Додаткова інформація з дисципліни (освітнього компонента)

Рекомендації студентам

Працюючи на лекції студенту варто конспектувати основні поняття, ознаки, класифікації, визначення, алгоритми, про які розповідатиме викладач. Це дозволить студенту краще презентувати свою позицію (думку), критично оцінювати позиції (думки) інших студентів, ставити питання викладачу та студентам. Обсяг засвоєного навчального матеріалу і глибина його розуміння від цього збільшуватиметься. Готуючись до практичного заняття студенту бажано опрацювати лекційний матеріал певної теми, ознайомитись з додатковими ресурсами в списку літератури. Якщо студент не ознайомився з навчальним матеріалом, йому варто уважніше слухати виступаючих, і завдяки отриманій інформації намагатись компенсувати недоліки підготовки до заняття. Не слід відмовлятися від відповіді на питання викладача. Навіть якщо студент не знає відповіді, доцільно спробувати відповісти, висловити свою думку, виходячи з власних знань, досвіду, логіки запитання тощо. При цьому не треба боятися помилитися – одним з важливих завдань вивчення соціально-гуманітарних дисциплін є вироблення навичок логічного мислення, ведення дискусії та висловлення власних думок. Однак, варто пам'ятати, що незнання матеріалу дисципліни є суттєвим недоліком роботи студента і буде негативно впливати на його загальний рейтинг.

Творче есе передбачено ДКР. Пропуски студентом занять за поважних причин, відпрацювання пропущених студентом тем можливо у формі написання творчих есе.

При написанні есе слід дотримуватись наступної структури:

Вступ. Перші кілька речень повинні визначити тему есе, мету та наміри автора публікації в дослідженні певної проблеми.

Основна частина. У цій частині слід детально розглянути основні ідеї, аргументи та приклади автора публікації.

Висновки. У цій частині слід навести свої узагальнюючі висновки. Чи вдалось автору на задовільному рівні дослідити певну проблему? Якими є пропозиції або рекомендації щодо подальшого дослідження даної теми?

Список літератури. Якщо ви використовували будь-які джерела для свого есе, то необхідно їх вказати у списку літератури. В такому разі в тексті обов'язковими є посилання на використану літературу, наприклад [3, с. 5], що означає посилання на джерело під №3 у списку літератури на с. 5. Посилання на електронні джерела (інтернет-статті, відео) не маркуються сторінкою. Тоді посилання оформлюється (як приклад) таким чином: [4], що означає посилання на джерело під №4.

Неформальні дистанційні та онлайн курси

За бажанням здобувача, в умовах, що не сприяють регулярному відвідуванню занять, допускається вивчення окремих змістовних частин дисципліни в асинхронному режимі, зокрема через опанування дистанційних курсів та інших форм неформального навчання. Для врахування в рейтинговій системі оцінювання балів за такі курси, вони мають змістовно відповідати певним темам силабусу, а їх проходження узгоджене з викладачем дисципліни. На підтвердження проходження неформального навчання студент має надати відповідний документ (сертифікат) із зазначенням назви курсів та їх обсягу в годинах. Визнання результатів неформальної освіти відбувається у порядку визначеному у відповідному Положенні КПІ ім. Ігоря Сікорського: <https://osvita.kpi.ua/node/179>

Дистанційне навчання

Можливе синхронне дистанційне навчання з використанням платформ для відео-конференцій та освітньої платформи для дистанційного навчання в університеті.

Інклюзивне навчання

Допускається

Робочу програму навчальної дисципліни (силабус):

Складено доцентом кафедри соціології, канд. соц. наук, доцентом, Єніним М.Н.

Ухвалено кафедрою соціології (протокол № 12 від 24.05.2024)

Погоджено Методичною комісією факультету (протокол № 9 від 26.06.2024)

Додаток 1.

Питання до ДКР.

Написання творчого есе (до 3 сторінок, до 5 тис. знаків). Тема на вибір:

1. Класові конфлікти в інформаційному (постіндустріальному) суспільстві.
2. Порівняльна характеристика класової схеми Райта з класовою схемою Голдторпа.
3. Соціальна структура України в перспективі використання класових схем Райта та Голдторпа.
4. Соціальна політика в країнах ЄС: порівняльна характеристика підходів.
5. Соціальна політика щодо бідності.
6. Культура бідності в Україні (дослідження аналітичного центру УКУ та МФ «Відродження»).
7. Концепція прекаріату в роботі Г. Стендінга.
8. Вихід за межі капіталізму в теоретичних уявленнях Е. О. Райта.
9. Символи класового статусу по Е. Гофману.
10. Класи в політичній сфері суспільства (за дослідженнями О. Симончук).
11. Війна та соціальна структура українського суспільства.

Питання до екзамену

1. Що мається на увазі під терміном «соціальна стратифікація»? Які проблеми досліджуються в рамках стратифікаційної теорії?
2. Як Ви відносите до соціал-дарвінівської теорії Спенсера?
3. Порівняйте між собою функціональний та конфліктний підходи.
4. Якими є форми соціальної стратифікації? В чому відмінність між об'єктивними і суб'єктивними способами емпіричної фіксації критеріїв стратифікації?
5. В чому різниця між відкритими і закритими системами стратифікації? Опишіть головні фактори стратифікації в рабстві, кастах і станах. В чому полягає відмінність між ними?
6. Яке суспільство називають етакратичним? Які ознаки етакратичного суспільства Вам відомі? Чи можна сказати, що суспільство в СРСР було класовим?
7. Які тенденції є характерними для стратифікації постіндустріальних (інформаційних) суспільств?
8. Чому в постіндустріальних суспільствах можливий соціальний конфлікт між класами носіїв знань і тими, хто зайнятий переважно фізичною працею в галузях масового виробництва?
9. Якими були погляди мислителів на соціальну нерівність в традиційному суспільстві? Чому Аристотель вважав найкращим устрій, в якому найбільш численним є середній клас?
10. Розкрийте основні положення марксистської теорії класу. Якими є критерії класу?
11. Як К. Маркс розумів феномен відчуження?
12. Чому прогнози К. Маркса щодо повалення капіталістичного устрою не збулись?
13. Чи вважаєте Ви актуальними ідеї К. Маркса в наш час?
14. Сформулюйте основні принципи теорії залежного розвитку. За що критикується дана теорія?
15. Розкрийте основні положення теорії класу М. Вебера. В чому полягає різниця у підходах Вебера і Маркса в аналізі соціальної нерівності?
16. Якою є класова структура США в роботах Ч. Міллза? Які критерії стратифікації в її оцінці використав американський соціолог?
17. Як охарактеризував класову структуру сучасного індустріального суспільства Дж. Голдторп? Які механізми є ключовими у її формуванні? Якими були критичні зауваження класової схеми вченого?
18. Дайте характеристику класової структури українського суспільства в перспективі класової теорії Голдторпа.
19. Охарактеризуйте класову схему Е. О. Райта. Порівняйте його класову схему з класовою схемою Голдторпа. В чому полягають відмінності в їх підходах?
20. Які професійні прошарки відносять до середніх класів в сучасному постіндустріальному суспільстві? Які ознаки характерні для сучасного середнього класу?
21. Які функції виконує середній клас?
22. Чому середній клас в Україні не є масовим? В чому полягають проблеми його формування?
23. Які джерела формування середнього класу існують в Україні? Якою повинна бути політика держави щодо створення сприятливих умов його збільшення?
24. Що таке соціальна мобільність? Чому соціальна мобільність є важливим процесом для суспільства? Якими є позитивні та негативні наслідки соціальної мобільності для індивіда і суспільства?
25. Від чого залежить динаміка і характер соціальної мобільності? Які типи мобільності Вам відомі?
26. Що таке децильний коефіцієнт? Чому в скандинавських країнах він є найнижчим?
27. Що являє собою соціальна політика?
28. Коли і чому виникає соціальна держава та пов'язана з нею соціальна політика?
29. Якими є функції соціальної держави? Як Ви думаєте, які соціальні процеси може спровокувати повна відмова держави від своїх соціальних функцій?
30. Що являє собою держава загального добробуту?

31. В чому полягає своєрідність ціннісного підходу до еліти? Охарактеризуйте теорію еліти В. Парето, в чому Ви вбачаєте її достоїнства і недоліки?
32. Чим відрізняється еліта «лісів» від еліти «левів» в термінології В. Парето? Що означає вислів Парето «Історія – це могила аристократії?»
33. Як підходили до визначення еліти та її соціальних функції українські мислителі Д. Донцов і В. Липинський? Чи погоджуєтесь Ви з їх ідеями?
34. Як визначається еліта в статусно-функціональному підході? В чому полягає відмінність між поняттями «політичний клас» і «правлячий клас» у Г. Моски?
35. Розкрийте зміст «залізного закону олігархії» Р. Міхельса.
36. В чому своєрідність соціально-класового підходу, чому поняття «еліти» не знайшло місце в даній теоретичній позиції?
37. Як пояснюється механізм поділу на еліту і маси в психологічному підході?
38. Якою є структура та функції еліти?
39. Чому між теоріями еліти і теорією демократії існують суперечності? Як ці суперечності вирішуються в теорії демократичного елітизму і теорії плюралізму? Чи можна вважати задовільним це вирішення?
40. Чому функціональні можливості національних еліт в суспільстві Другого модерну зменшуються?
41. Як впливає занепад класичних політичних ідеологій на політичне життя в суспільстві Другого модерну в контексті відносин національних еліт і народних мас?
42. Як З. Бауман характеризує індивідуалістичне суспільство? Які наслідки для політичного життя сучасного суспільства можна зробити з його теорії?
43. Кого вважають прекаріатом в сучасному суспільстві? Які риси характерні для прекаріату?
44. Чому неолібералізм, на думку Стендінга, сприяє масовому виникненню прекаріата?
45. Як прекаріатизація пов'язана з новими економічними умовами постіндустріального суспільства?
46. Чи є прекаріат «небезпечним класом», на Вашу думку?
47. Чи актуальна, на Вашу думку, дискусія щодо розробки заходів подолання або принаймні зменшення явища прекарності? Чи доречним тут є впровадження практики безумовного базового доходу?
48. Як визначається в науковій літературі інтелектуальна еліта, якими є її ознаки? Які функції виконує інтелектуальна еліта в суспільстві?
49. Кого зараховують в соціальній науці до прошарку креативного класу? За що даний концепт критикується? Чи погоджуєтесь Ви з цією критикою?
50. Які підходи до вивчення бідності в науковій літературі Вам відомі? В чому різниця між соціал-дарвіністською та егалітаристською концепціями бідності?
51. Що являє собою «первинна» та «вторинна бідність»?
52. Чим викликаний методологічний поділ «бідності з об'єктивних причин» і «бідності з суб'єктивних причин?»
53. Визначте поняття «депривація» і «соціальна ексклюзія»? Як вони пов'язані з поняттям «бідність»?
54. Що мається на увазі під поняттями «маргінали», «маргіналізація», «андерклас»?
55. Як співвідносяться поняття відносної та абсолютної бідності?
56. Якими є основні критерії бідності?
57. Як Ви вважаєте, якою має бути соціальна політика держави щодо бідності?